

PIOTR JÓZEF JANOWSKI*

Dzieje budowy domu folwarcznego przy rezydencji królewskiej w Łobzowie w świetle inwentarza i rachunków z lat 1588–1589

The history of the construction of a farm house
at the royal residence in Łobzów in the light
of the inventory and bills from 1588–1589

Streszczenie: W latach 1588–1589 w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu królewskiego w podkrakowskim Łobzowie staraniem Anny Jagiellonki wzniesiono nowy dom folwarczny. Na podstawie sporządzonego wówczas inwentarza i rachunków budowy zrekonstruowano architekturę, układ funkcjonalny oraz przeznaczenie wspomnianego obiektu. Dzięki zestawieniu źródeł rękopiśmiennych, ikonograficznych i planistycznych wyznaczono także domniemaną lokalizację domu folwarcznego. W aneksie zamieszczono edycję dwóch źródeł, które dały asumpt do niniejszej publikacji.

Słowa kluczowe: Łobzów, inwentarz, rachunki, dom folwarczny, architektura drewniana, XVI w.

* Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, ul. Kanoniczna 9, 31-002 Kraków, piotr.jozef.janowski@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2327-996X.

Abstract: In the years 1588–1589, in the immediate vicinity of the royal palace in Łobzów near Kraków, a new farm house was constructed thanks to the efforts of Anna Jagiellonka. On the basis of inventory and construction bills issued at that time, the architecture, functional layout and purpose of the above-mentioned building have been reconstructed. By juxtaposing handwritten, iconographic and planning sources, the alleged location of the farm house was also determined. The appendix contains an edition of two sources that prompted this publication.

Keywords: Łobzów, inventory, bills, farm house, wooden architecture, 16th century

Dzieje królewskiej rezydencji pałacowo-ogrodowej w podkrakowskim Łobzowie od lat stanowią przedmiot zainteresowania naukowców z różnych dyscyplin. Zasadniczo badania nad historią założenia dotyczą stosunkowo dobrze udokumentowanej źródłowo budowy manierystycznego pałacu dla Stefana Batorego pod kierunkiem Santiago Gucciego oraz późniejszej rozbudowy obiektu za panowania Zygmunta III Wazy¹. Ze względu na fakt, iż dotychczasowe badania koncentrowały się głównie na

¹ W. Kieszkowski, *Zamek królewski w Łobzowie*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” 1935, t. 4, nr 1, s. 6–25; A. Fischinger, *Santi Gucci. Architekt i rzeźbiarz królewski XVI wieku*, Kraków 1969; J. W. Rączka, *Królewska rezydencja pałacowo-ogrodowa na Łobzowie. Stan badań i zachowane źródła archiwalne (1367–1586)*, cz. 1, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1982, t. 16, s. 17–30; idem, *Królewska rezydencja pałacowo-ogrodowa na Łobzowie. Stan badań i zachowane źródła archiwalne (1585–1655)*, cz. 2, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1983, t. 17, s. 25–40; B. Krasnowolski, J. W. Rączka, „Zespół d. Instytutu kadetów z relikami pałacu królewskiego w Łobzowie, dokumentacja naukowo-historyczna”, Kraków 1998–1999 [wydruk komputerowy, Archiwum Zarządu Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa]; idem, *Królewska rezydencja w Łobzowie*, w: *Pałace i wille podmiejskie Krakowa. Materiały sesji naukowej odbytej 24 kwietnia 2004 roku*, red. J. M. Małecki, Kraków 2007, s. 101–151; K. Stala, *Królewska rezydencja Zygmunta III Wazy w Łobzowie. Próba rekonstrukcji*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2015, t. 42, s. 54–60; J. Żukowski, *Pałac królewski w Łobzowie – funkcje i przekształcenia w latach 1633–1648*, „Barok. Historia – Literatura – Sztuka” 2017, nr 47–48, s. 15–37; K. Stala, *Wyniki badań archeologicznych w południowo-wschodnim skrzydle budynku tzw. Podchorążówki (dawnej letniej rezydencji królewskiej w Łobzowie)*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2018, t. 53, s. 67–75; P. J. Janowski, „Pałac królewski w Łobzowie w okresie nowożytnym. Architektura, funkcje dworskie i gospodarcze”, Kraków 2018 [praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Kazimierza Kuczmana, prof. UPJPII, Archiwum Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie]; idem,

nowożytnych przekształceniach reprezentacyjnego budynku mieszkalnego oraz ogrodu², pozostałe obiekty funkcjonalnie powiązane z rezydencją znalazły się poza obszarem zainteresowania naukowców³. Tym samym w stanie wiedzy o zabudowaniach folwarcznych w Łobzowie wykształciła się istotna luka badawcza, którą należy uzupełnić, co jest zadaniem tej publikacji.

Niedługo po śmierci Stefana Batorego, nie czekając na wynik elekcji, Anna Jagiellonka zleciła dalsze prace wykończeniowe w pałacu oraz dopilnowała należytego zagospodarowania jego otoczenia⁴. W tym celu najprawdopodobniej na początku 1587 r. królowa wdowa postanowiła zatrudnić Santiago Gucciego⁵, natomiast wczesną wiosną przesłała z Warszawy do Jacka Młodziejowskiego instrukcję, aby ten przygotował rezydencję łobzowską na jej rychły przyjazd⁶. Niewątpliwie działania ostatniej Jagiellonki wiązały się z zamysłem jej ewentualnego pobytu w Łobzowie w czasie pogrzebu męża i koronacji jego następcy. Splot wielu okoliczności zadecydował o tym, że sędziwa królowa nie uczestniczyła w koronacji swojego siostrzeńca w grudniu 1587 r., za to kilka miesięcy później, w maju 1588 r., przybyła do Łobzowa w towarzystwie Anny Wazówny. Wówczas w pałacu wystawiono na widok publiczny, przywiezioną z Warszawy, trumnę z cia-

Rezydencja królewska w Łobzowie w epoce Wazów 1597–1668, w: *Residentiae tempore belli et pacis. Materiały do badań i ochrony założeń rezydencjonalnych i obronnych*, red. P. Lasek, P. Sypczuk, Warszawa, s. 53–76.

² J. Bogdanowski, *Królewski ogród na Łobzowie*, cz. 1: *Historia przemian. Okres świetności (XIV–XVII w.)*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1990, t. 24, s. 15–25; idem, *Królewski ogród na Łobzowie*, Kraków 2001.

³ Do tej pory omówienie historii, architektury i funkcji poszczególnych budynków gospodarczych w Łobzowie znalazło się w pracy magisterskiej Piotra Józefa Janowskiego, „Pałac królewski...”, *passim*.

⁴ List Anny Jagiellonki do proboszcza kaplicy królewskiej ks. Stanisława Zająca i kustosa skarbu koronnego Szymona Turskiego z dnia 11 lutego 1587 r., w: A. Przeddziecki, *Jagiellonki polskie w XVI w.*, t. 4, Kraków 1868, s. 304–305.

⁵ List Santiago Gucciego do podskarbiego nadwornego Jacka Młodziejowskiego z dnia 1 marca 1587 r., w: A. Fischinger, *op. cit.*, s. 145.

⁶ List Anny Jagiellonki do Jacka Młodziejowskiego z dnia 10 kwietnia 1587 r., w: A. Przeddziecki, *op. cit.*, s. 306.

łem Stefana Batorego⁷. Pobyt Jagiellonki w podkrakowskiej rezydencji stał się niewątpliwie doskonałą okazją do oceny zleconych do tej pory listownie prac, ale także umożliwił jej zapoznanie się z nowym wyglądem i rozplanowaniem założenia, które przecież doskonale pamiętała z czasów swojej młodości⁸. Można domniemywać, że wówczas królowa osobiście nakazała rozbiórkę starego domu folwarcznego i budowę nowego. Właśnie to przedsięwzięcie stanowi główny temat niniejszego artykułu.

Podstawą źródłową do opisu dziejów budowy, architektury i układu funkcjonalnego wspomnianego obiektu są dwa dokumenty przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, w zespole Archiwum Skarbu Koronnego LVI – *Inwentarze Starostw*, w jednostce 168 – *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie*. Pierwszy z nich to inwentarz domu gospodarskiego w Łobzowie z 1589 r.⁹, natomiast drugi obejmuje wykaz wydatków związanych z jego budową¹⁰. Ze względu na fakt, iż dokumenty te zawierają cenne informacje, a także stanowią interesujące źródło do różnorodnych badań naukowych, sporządzono ich edycję (zob. aneksy I i II). Bazę źródłową poszerzają również rachunki przychodów i wydatków łobzowskich z 1592 r.¹¹ oraz o trzy lata późniejsza lustracja zamku¹².

⁷ M. Bogucka, *Anna Jagiellonka*, Wrocław 2009, s. 167; P. J. Janowski, *Oprawa artystyczno-ideowa pogrzebu Stefana Batorego*, „Barok. Historia – Literatura – Sztuka” 2015, nr 1 (43), s. 35.

⁸ Anna Jagiellonka z pewnością odwiedzała Łobzów w towarzystwie rodziców; P. J. Janowski, *Renesansowa „curia Lobzoviensis” królowej Bony (1518–1558)* [tekst złożony do druku w „Kwartalniku Historii Kultury Materialnej”].

⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Archiwum Skarbu Koronnego (dalej: ASK) LVI – Inwentarze Starostw (dalej: IS), *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie*, jedn. 168, k. 41–44v.

¹⁰ AGAD, ASK LVI, IS, *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie*, jedn. 168, k. 45–51v.

¹¹ Ibidem, k. 68–72v.

¹² Wspomniana lustracja (AGAD, *Lustracje*, dz. XVIII, 65, k. 99–115. Częściowo publ. A. Fischinger, op. cit., s. 151–154; uzupełnienia – P. J. Janowski, „Pałac królewski...”, s. 155–158) zawiera niewspółmiernie mniej informacji o domu folwarcznym w porównaniu ze stosunkowo szczegółowym inwentarzem z 1589 r., choć ten z kolei nie uwzględnia jeszcze wszystkich zaplanowanych prac budowlanych.

Już w pierwszej połowie XVI w. w bezpośrednim sąsiedztwie letniej siedziby Jagiellońskiej w Łobzowie znajdowały się: łaźnia, wozownia, stajnia, piekarnia, spichlerz oraz dom zarządcy¹³. Część wymienionych budynków była przeznaczona do obsługi mieszkańców rezydencji, inne z kolei odgrywały większą rolę w działalności tutejszego folwarku, skąd dostarczano produkty na wawelski stół. Sięgająca jeszcze średniowiecza tradycja uprawy oraz hodowli w Łobzowie była na tyle mocna, że mimo stopniowej zmiany charakteru dóbr w XVI w. jeszcze w latach 80. tego stulecia aspekt gospodarski stał na równi z funkcją mieszkalno-reprezentacyjną¹⁴. O słuszności tego twierdzenia świadczy chociażby decyzja Anny Jagiellonki o sfinansowaniu budowy nowego domu folwarcznego¹⁵.

Do tej pory trudno było precyzyjnie określić czas powstania tego obiektu. Obecnie dzięki odkrytemu inwentarzowi i rachunkom budowy można podać termin i koszt wzniesienia domu, a także zrekonstruować jego architekturę oraz układ funkcjonalny. Należy również zauważyć, że w lustracji znalazły się bezcenne informacje, a mianowicie wymiary większości opisanych pomieszczeń, co pozwala na precyzyjne określenie charakterystycznych parametrów budynku. Dodatkowym źródłem, uzupełniającym przekazy pisane, jest widok rezydencji łobzowskiej wraz z jej najbliższym otoczeniem z panoramy Krakowa zamieszczonej w dziele Georga Brauna i Fransa Hogenberga *Civitates orbis terrarum* (il. 1). Wspomniana weduta powstała najprawdopodobniej w latach 1603–1605, rejestruje ona zatem stan pałacu królewskiego już po rozbudowie dokonanej przez Giovanniego Battistę Trevana na początku XVII w. Wówczas architekt wzniósł na polecenie Zygmunta III Wazy dodatkowe, reprezentacyjne skrzydło południowe z ryzalitem i bramą w części centralnej oraz ujednolicił w duchu wcze-

¹³ AGAD, ASK LVI, IS, *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie*, jedn. 168, k. 7v–13; P. J. Janowski, *Renesansowa „curia Łobzoviensis”...*, passim.

¹⁴ J. Laberschek, *Łobzów – zamek i tenuta*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, z. 4, oprac. W. Bukowski et al., Kraków 2003, s. 956–957.

¹⁵ W inwentarzu łobzowskim z 1595 r. zapisano: „Budowanie domu folwarkowego nowo kosztem królowej jej mości Starszej postawionego”; A. Fischinger, op. cit., s. 154; P. J. Janowski, „Pałac królewski...”, s. 71.

snobarokowym pozostałe elewacje¹⁶. Nie ma jednak podstaw, aby zakres wykonanych przez Trevana prac rozszerzyć na inne obiekty niż królewska siedziba, a tym samym można uznać, że weduta rejestruje wygląd obiektów powstałych w latach 80. XVI w.

W czasach Anny Jagiellonki od strony południowej przed pałacem znajdowały się rozdzielone groblą sadzawki zasilane wodą z płynącej nieopodal Młynówki Królewskiej – sztucznego koryta, do którego jeszcze w średniowieczu przerzucono wody rzeki Rudawy¹⁷. Od wschodu, prostopadle do rezydencji mieszkalnej, ulokowano kuchnie królewskie¹⁸, natomiast naprzeciwko nich wzniesiono interesujący nas dom folwarczny¹⁹ (il. 2).

Obiekt usytuowano na miejscu wcześniejszego, pochodzącego z czasów jagiellońskich, budynku o identycznym przeznaczeniu z wykorzystaniem jego dawnych piwnic. Parterowy, trójskrzydłowy dom na rzucie kwadratu o boku 25 m²⁰ wzniesiono w drewnianej konstrukcji zrębowej, a ściany po

¹⁶ Dodatkową pomocą w rekonstrukcji ogólnego rozplanowania założenia oraz określeniu funkcji kolejnych budynków są łacińskie podpisy zamieszczone na panoramie Brauna i Hogenberga; J. Banach, *Dawne widoki Krakowa*, Kraków 1983, s. 66–67, 74; J. W. Rączka, op. cit., cz. 2, s. 34; B. Krasnowolski, J. W. Rączka, *Królewska rezydencja...*, s. 94–98; P. J. Janowski, *Rezydencja królewska...*, s. 57, 59–60.

¹⁷ B. Krasnowolski, *Młynówka Królewska – geneza i przekształcenia*, „Rocznik Krakowski” 2003, t. 69, s. 25–34; J. Laberschek, *Sieć wodna średniowiecznego Krakowa i jej gospodarcze wykorzystanie*, Warszawa 2016, passim.

¹⁸ Drewniane kuchnie królewskie – parterowy budynek na planie wydłużonego prostokąta, nakryty dwuspadowym dachem, znajdował się nad Młynówką. Obiekt składał się z pięciu pomieszczeń w układzie jednotraktowym. Wejście do sieni mieściło się od zachodu. Z niej dostępna była mała izdebka oraz komnata, po przeciwległej stronie od północy zaś kolejno: wielka izba kuchenna oraz komnata. Obecnie trudno orzec, kiedy wzniesiono wspomniany budynek, jednak na podstawie analizy jego wyposażenia (głównie pieców kaflowych) można domniemywać, że kuchnie powstały, podobnie jak dom folwarczny, w latach 80. XVI w.; P. J. Janowski, „Pałac królewski...”, s. 69–71, na s. 155 edycja fragmentu inwentarza z 1595 r. opisującego kuchnie królewskie.

¹⁹ Zaczynając się w tym miejscu rekonstrukcją oparto w całości na publikowanych w aneksie dokumentach. W związku z powyższym autor zrezygnował z opatrzenia tej części tekstu przypisami odsyłającymi do konkretnych fragmentów inwentarza i rachunków budowy domu folwarcznego z 1589 r.

²⁰ W inwentarzu zamieszczono informację, że dom zbudowano na planie kwadratu, co w pełni potwierdza sporządzona na potrzeby niniejszego artykułu rekonstrukcja. O zastosowanym przeliczniku miar szerzej w zasadach edycji poprzedzających aneks.

uszczelnieniu mchem otynkowano gliną i pobielono. Budynek nakryto wysokim, dwuspadowym, krytym gontem dachem, na którym zamontowano gałki i blaszane powietrzniki z herbem Anny Jagiellonki. W fasadzie wschodniej umieszczono wsparty na słupie ganek, tworzący niewielki ryzalit. Tam też zaprojektowano główne wejście do domu. Po przekroczeniu lipowych drzwi ujętych parą okien wchodziło się do sieni z murowanym kominem i kuchenką. W zachodniej ścianie pomieszczenia było drugie, gospodarcze wyjście na wąskie (ok. 7 × 16 m) podwórze. Już w 1589 r. planowano w sieni budowę schodów na poddasze, gdzie znajdowała się czterookienna letnia izba, a także komora do przechowywania nabiału. W momencie sporządzenia inwentarza za czasów Anny Jagiellonki przewidywano także przeniesienie zejścia do piwnic w południowo-zachodni narożnik sieni, choć ostatecznie najprawdopodobniej nigdy nie zrealizowano tej części projektu²¹.

Z sieni dostępne były oba skrzydła budynku: południowe i północne. W pierwszym z nich, wzniesionym równoległe do koryta Młynówki Królewskiej, mieściła się otynkowana izba (biała) z czterema oknami. Dwa z nich wychodziły na wschód, a kolejne na południe. W wyłożonym ceglana posadzką pomieszczeniu stał zielony piec kaflowy, a pod oknami ustawiono drewniane ławy. Z tej izby przechodziło się do wąskiej, jednookiennej komnaty z priwetem²². Zamiast posadzki nawieziono i ubito w niej ziemię, sufit zaś wykonano z heblowanego drewna. Z komnaty dostępna była komora (spizarnia) z jednym oknem wychodzącym na podwórze oraz drzwiami prowadzącymi nad Młynówkę Królewską. W przestrzeni pomiędzy wspomnianą komorą a otynkowaną izbą od strony podwórza znajdowały się zamykane stajnie, nakryte wspólnym dachem z wymienionymi już pomieszczeniami skrzydła południowego. Prawdopodobnie w tym miejscu istniało w 1589 r. zejście do piwnic w formie murowanego, sklepionego przejścia z drzwiami na poziomie gruntu²³.

²¹ W 1595 r. istniały jeszcze prowadzące do piwnicy „drzwi przy ziemi” w pobliżu spizarni, od strony podwórza; P. J. Janowski, „Pałac królewski...”, s. 156.

²² Komnata niewątpliwie pełniła funkcję mieszkalną, choć brak wzmianki o ustawieniu w niej pieca lub kominka.

²³ Piwnice z trzema oknami mieściły się jedynie pod opisaną już otynkowaną izbą oraz komnatą w narożniku południowo-wschodnim.

Z sieni dostępne były również pomieszczenia skrzydła północnego. W narożniku mieściła się piekarnia z czterema oknami²⁴. Trzy z nich wychodziły na wschód, jedno zaś na północ w stronę pałacu. Pomieszczenie wyposażono w długi stół i półki oraz sklepiasty piec piekarski i odprowadzający spaliny dymnik. Z piekarni przechodziło się do niewielkiego przedsionka umożliwiającego dostęp do trzech pomieszczeń. Były to kolejno: od północy jednookienna mleczarnia z białym piecem kafłowym, a od południa komora dla czeladzi również z jednym oknem. Ostatnią przestrzeń skrzydła północnego przeznaczono na dojniki oraz do trzymania trzody chlewnej. W pomieszczeniu tym znajdowały się drzwi oraz trzy okna – dwa wychodziły na południe, jedno na północ²⁵.

Warto również wspomnieć o funkcji opisanego domu, tym bardziej że na panoramie Krakowa z dzieła Brauna i Hogenberga interesujący nas obiekt opatrzono podpisem *Habitat[io] Praefecti[o]*. Zarządcy dóbr łobzowskich byli notowani już w średniowieczu²⁶. Za czasów Anny Jagiellonki wspomniany urzędnik na stałe mieszkał we dworze²⁷. Można zatem domniemywać, że południowe skrzydło domu folwarcznego (mające charakter mieszkalny) było właśnie przeznaczone dla zarządcy (izba biała oraz

²⁴ Ten fragment inwentarza przynosi pewnego rodzaju nieścisłości. Wpierw lustrator w opisie piekarni zaznaczył, iż znajduje się w niej „posadzka ceglana”, natomiast w kolejnej części uznał, że piekarnia jest „niepołożona niczym”; AGAD, ASK LVI, IS, *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie*, jedn. 168, k. 43. Wydaje się jednak, że w pomieszczeniu znajdowała się posadzka ceglana, szczególnie gdy weźmie się pod uwagę fakt, że przestrzeń ta była niemal lustrzanym odbiciem izby białej w południowo-wschodnim narożniku domu folwarcznego. Należy jednak odnotować fakt, że w rachunkach budowy zapisano wydatek za ułożenie cegły tylko w jednej izbie; AGAD, ASK LVI, IS, *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie*, jedn. 168, k. 49v.

²⁵ W lustracji i rachunkach można odnaleźć liczne wzmianki na temat różnego rodzaju zamknięć (wrzeciądze, skoble, antaby). Niewątpliwie zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom domu, a także żywemu inwentarzowi oraz zgromadzonym zapasom leżało w żywotnym interesie kolejnych zarządców folwarku, tym bardziej że – jak już wspomniano – stąd pochodziła żywność przeznaczona na królewski stół.

²⁶ J. Laberschek, *Łobzów...*, s. 957.

²⁷ „A także też i straż w dworze [łobzowskim – przyp. aut.] będą [poddani nasi], powinni trzymać, gdyby się trafiło urzędnikowi gdzie odjechać z dworu po sprawach i potrzebach naszych”; List Anny Jagiellonki z dnia 9 sierpnia 1564 r. – AGAD, *Lustracje*, dz. XVIII, 65, k. 40r. Odpis listu: P. J. Janowski, „Pałac królewski...”, s. 153–154.

komnata z dostępem do zamykanej spiżarni), w części północnej mieszkała zaś czeladź folwarczna²⁸. Dla porównania „dom urzędniczy” w Jedlni według inwentarza z 1554 r. również miał sien, izbę białą, komorę oraz piekarnię²⁹. Jak podaje Zygmunt Gloger, w Kruszwicy w 1603 r. istniał dom o jednej środkowej sieni, z której dostępna była izba z piecem kafłowym, a następnie komora. Po drugiej stronie sieni znajdowała się piekarnia z piecami kafłowym i piekarskim³⁰. W omawianym czasie, podobnie jak w Łobzowie, łączono piekarnię z pomieszczeniami czeladnymi i chlewnią. Wreszcie analogią do domu łobzowskiego jest siedziba urzędnika folwarku Moglno³¹, składająca się z przelotowej sieni w części centralnej, izby białej (wyposażonej w piec i ławy), czarnej (piekarni) oraz komory (spiżarni)³².

W opisie budowy domu folwarcznego w Łobzowie z 1589 r. ujęto również nieukończony jeszcze w tym czasie budynek, zlokalizowany od strony północnej, prostopadle do obu skrzydeł siedziby zarządcy. Mowa o długim na 40 m oraz docelowo szerokim na 13 m obiekcie, którego istnienie potwierdza wspomniana panorama Krakowa z początku XVII w. Północna część była przeznaczona na oborę, natomiast od południa znajdowały się stajnie oraz brama prowadząca nad Młynówkę Królewską. Oba narożniki łączyły się z zewnętrznymi węglami domu gospodarskiego, tworząc zamkniętą przestrzeń. Już w 1589 r. dopuszczano możliwość budowy chlewów w przestrzeni pomiędzy północnym narożnikiem domu a oborą, co z pewnością zrealizowano, ponieważ wspomina o nich lustracja z 1595 r.³³ Za opisanymi zabudowaniami, na północy, rozciągał się ogród (prawdopodobnie połączony z sadem), a całość założenia gospodarskiego obwiedziono drewnianym, szczelnym płotem.

Trzeba jeszcze pokrótce omówić kilka zagadnień związanych z budową domu folwarcznego oraz towarzyszących mu zabudowań. Już w trzecim

²⁸ Zapewne we wspomnianym domu w czasach Zygmunta III Wazy rezydował starosta łobzowski Erazm Danigel; J. W. Rączka, op. cit., cz. 2, s. 34.

²⁹ J. Gacki, *Jedlnia, w niej kościół i akta obelnego prawa*, Radom 1874, s. 20.

³⁰ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, t. 1, Warszawa 1907, s. 228.

³¹ Obecnie Modlin – prawobrzeżna część Nowego Dworu Mazowieckiego.

³² Obiekt również był podpiwniczony; Z. Gloger, op. cit., s. 229.

³³ P. J. Janowski, „Pałac królewski...”, s. 156–157.

kwartale 1588 r. rozpoczęto gromadzenie budulca. Do Łobzowa przywieziono drewno przeznaczone do wzniesienia ścian (drewno izdebne, półizdebne) oraz więźby dachowej (krokwie, łąty). Materiał pochodził najprawdopodobniej z Żywiecczyny, dokładniej z dóbr należących do rodziny Komorowskich³⁴. Budowa rozpoczęła się pod koniec maja 1589 r. i trwała do końca roku. Całość przedsięwzięcia nadzorował niejaki mistrz ciesielski Marcin, wspierany w początkowym okresie przez cieśli z Krzeczowa. Analiza liczby zatrudnionych robotników w poszczególnych tygodniach pozwala uznać, że najintensywniejsze prace związane ze wzniesieniem konstrukcji domu folwarcznego trwały mniej więcej do końca sierpnia 1589 r. Wówczas przy budowie pracowało tygodniowo średnio sześciu ludzi. Dopiero we wrześniu 1589 r. można zaobserwować wyraźny (dwukrotny) spadek liczby zatrudnionych, co zapewne było spowodowane realizacją w tym okresie głównie prac wykończeniowych (ustawienie pieców, montaż drzwi, układanie ceglanej posadzki, nawożenie pomieszczeń ziemią, prace przy elewacjach zewnętrznych)³⁵.

Na budowę domu folwarcznego (wraz z oborą, okolem i parkanem) do końca 1589 r. wydatkowano przeszło 640 zł. Należy zaznaczyć, że kwota ta nie uwzględnia wszystkich materiałów, część drewna pochodziła bowiem z ogrodów królewskich. Aby uzmysłwić sobie wartość ówczesnej fundacji Anny Jagiellonki, wystarczy podaną kwotę zestawić ze szczegółowym wykazem wydatków na tę budowę, w którym znajdują się ceny materiałów i żywności, a także stawki dziennego wynagrodzenia poszczególnych robotników. Dla porównania roczna pensja cenionego architekta – Santiago Gucciego, wynosiła w tym czasie 400 zł, a za 350 zł w 1587 r. artysta kupił dom w Pińczowie³⁶. Trzeba jeszcze dodać, że w kolejnych latach również asygnowano niemałe środki na dokończenie prac przy zabudo-

³⁴ Zob. J. Broda, *Gospodarka leśna w dobrach żywieckich do końca XVIII w.*, Warszawa 1956.

³⁵ Tygodniowa średnia liczba robotników zatrudnionych w Łobzowie od września do grudnia 1589 r. wynosiła ok. trzech osób.

³⁶ W omawianym czasie koń kosztował średnio 13 zł, wół 6,5 zł, a cielę 18,5 gr; J. Pelc, *Ceny w Krakowie w latach 1369–1600*, Lwów 1935, s. 74–75; A. Fischinger, op. cit., s. 143, 145–146.

waniach gospodarczych w Łobzowie oraz pokrywano koszt ich bieżącego utrzymania³⁷.

Pierwsze badania archeologiczne na terenie domniemanej lokalizacji dawnego folwarku królewskiego w Łobzowie przeprowadzono dopiero w 2003 r., natomiast trzy lata później ukazał się wspólny artykuł Aleksandra Filipowicza i Mariana Myszkki prezentujący wyniki tych eksploracji³⁸. Wymienieni badacze zinterpretowali odkryte relikty zgodnie z ówczesnym stanem wiedzy, jednak w świetle omówionych w niniejszym artykule źródeł można dokonać korekty tych ustaleń³⁹.

Wpierw należy zauważyć, że do końca XVII w. w Łobzowie wzniesiono przynajmniej trzy domy folwarczne. Pierwszy z nich, zapewne drewniany (z murowanymi piwnicami), powstał najprawdopodobniej za czasów dwóch ostatnich Jagiellonów⁴⁰. Na tym samym miejscu zbudowano w latach 1588–1589 nowy obiekt. Uległ on jednak zniszczeniu w czasach potopu szwedzkiego, o czym dobitnie świadczy fakt, że po opuszczeniu Krakowa przez najeźdźców i objęciu wielkorządów krakowskich przez

³⁷ Pod 1591 r. zapisano wiele wydatków związanych z dokończeniem prac budowlanych, w tym niemałą sumę przeszło 130 zł na budowę stajni; AGAD, ASK LVI, IS, *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie*, jedn. 168, k. 72–72v.

³⁸ A. Filipowicz, M. Myszka, *Wyniki badań archeologiczno-architektonicznych dawnego folwarku królewskiego w Łobzowie*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2006, t. 24, s. 21–32. Na temat pozostałych badań archeologicznych na terenie dawnej rezydencji królewskiej w Łobzowie zob. ibidem, s. 21, przyp. 1–4 oraz przyp. 6; K. Stala, *Królewska rezydencja...*, s. 54.

³⁹ Wymienieni autorzy uznali, że relikty budynku nazwanego przez nich „północnym” należały „do dwóch faz zabudowy folwarku: z końca XVI–początku XVII wieku”. Wspomniany obiekt miał być wzniesiony na planie prostokąta z ukośną ścianą wschodnią [!], a jego wymiary wynosiły „10 m po linii N–S i od 7,5 (w części północnej) do 9 m po linii W–E”. Dodatkowo w trakcie badań nie natrafiono na jakiegokolwiek pozostałości piwnic [!], natomiast ujawnione w sondzie 2/03 relikty zinterpretowano jako m.in. „relikty muru parka nowego”; A. Filipowicz, M. Myszka, op. cit., s. 25–29. Tymczasem dom folwarczny wzniesiony w latach 1588–1589 był podpiwniczonym, drewnianym budynkiem (na planie kwadratu), z ceglana posadzką w części pomieszczeń od strony wschodniej. Na zewnątrz otaczał go drewniany parkan.

⁴⁰ Świadczy o tym chociażby zapis w publikowanym inwentarzu z 1589 r.: „Naprzód zbudowany jest dom gospodarski na tym miejscu, gdzie pierwszy stał [podkr. aut.], wszak skromniejszą proporcją”.

Hieronima Wierzbowskiego (1657 r.) w Łobzowie powstał trzeci, również podpiwniczony dom gospodarski, tym razem wzniesiony z muru pruskiego⁴¹. Zarówno przekaz na temat konstrukcji budynku, jak i układ jego pomieszczeń wykluczają utożsamianie tego obiektu z wcześniejszymi zabudowaniami z końca XVI w. W świetle opublikowanych przez Aleksandra Filipowicza i Mariana Myszkę badań można domniemywać, że w czasie prac archeologicznych w 2003 r. natrafiono raczej na relikty budynku (budynków) z drugiej połowy XVII w. i późniejszych.

Obecnie dzięki zestawieniu ze sobą kilku źródeł planistycznych z XIX w.⁴² oraz analizie panoramy Krakowa z dzieła Brauna i Hogenberga można przyjąć, że relikty północno-wschodniego narożnika domu folwarcznego wzniesionego za czasów Anny Jagiellonki należałoby lokalizować w odległości ok. 20 m od południowo-zachodniego narożnika obecnego gmachu Politechniki Krakowskiej przy ul. Podchorążych 1 z 10-metrowym wysunięciem w kierunku wschodnim (il. 3). Oczywiście prawidłowość ta-

⁴¹ Tekst lustracji z 1665 r. opublikował w aneksie swojego artykułu Jan Władysław Rączka (op. cit., cz. 2, s. 40). Na podstawie wyników badań archeologicznych z 2003 r. (A. Filipowicz, M. Mysza, op. cit., passim) można domniemywać, że w drugiej połowie XVII w. wyznaczono nową lokalizację domu gospodarskiego, który miał zastąpić spalony w czasie potopu szwedzkiego budynek drewniany z końca XVI w. Obiekt usytuowano w większej odległości od pałacu królewskiego. Nie można wykluczyć, że wskutek niszczycielskich działań Szwedów piwnice pamiętające czasy dwóch ostatnich Jagiellonów uległy całkowitemu zniszczeniu i z tego powodu wyznaczono inną lokalizację domu folwarcznego, w którym również znalazły się piwnice. Wreszcie prawdopodobne było wykorzystanie części materiału (głównie kamieni) pozostałego na zgliszczach.

⁴² Mowa o rzutach (inventaryzacji murów) dawnego pałacu w Łobzowie przed przebudową w drugiej połowie XIX w.; K. Sinko, *Santi Gucci Fiorentino i jego szkoła*, Kraków 1933, il. 10–11; J. W. Rączka, op. cit., cz. 2, s. 26–27, il. 1–3, oraz o dokumentach z Archiwum Wojskowego w Krakowie i Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie, zamieszczonych w rozprawie doktorskiej Piotra Pikulskiego. Jest to m.in. inventaryzacja ruin pałacu w Łobzowie wraz z projektem jego przebudowy z lat 20. XIX w. oraz plan zagospodarowania terenu dawnego folwarku w Łobzowie z 1854 r. z zaznaczonym obrysem pierwotnego planu pałacu; P. Pikulski, „Pałac w Łobzowie za czasów Jana III Sobieskiego. Rekonstrukcja nieznannej dotąd fazy obiektu na podstawie badań historycznych”, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Klaudii Stali, prof. PK, Kraków 2019, s. 25, il. 21; s. 78, il. 61; s. 83–84, il. 69–71, <https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/resources/42027> (dostęp: 3.09.2021).

kiego rozwiązania mogą zweryfikować jedynie badania archeologiczne, postulowane przez dawnych badaczy rezydencji królewskiej w Łobzowie oraz autora niniejszego artykułu⁴³.

Na koniec warto przypomnieć słowa wybitnego architekta Jana Zachwatowicza, który w korespondencji z Janem Władysławem Rączką pisał: „nie ulega dla mnie wątpliwości, że zespół ten [łobzowski – przyp. aut.] powinien uzyskać wśród zabytków kultury polskiej należną mu wysoką rangę i nie tylko ochronę, lecz pełną formę pałacowo-ogrodową królewskiej rezydencji”⁴⁴. Wypada wyrazić nadzieję, że te słowa w przyszłości w pełni się urzeczywistnią.

Zasady edycji i rekonstrukcji

Tekst inwentarza i rachunków zmodernizowano zgodnie z instrukcją wydawniczą Kazimierza Lepszego z uwzględnieniem wskazówek Adama Wolffa⁴⁵. Wprowadzono współczesne znaki interpunkcyjne i diakrytyczne. Pisownię łączną i rozłączną wyrazów dostosowano do obecnych norm ortograficznych. Do rozpoznania słownictwa historycznego posłużono się *Słownikiem polszczyzny XVI wieku*⁴⁶ oraz *Słownikiem staropolskim*⁴⁷. Korzystano również z licznych publikacji wykazanych w bibliografii, a w sposób szczególny z prac Zygmunta Glogera, Jana Basara oraz Juliana Pelca⁴⁸.

⁴³ Badania archeologiczne na obszarze wskazanym przez autora są w pełni możliwe do przeprowadzenia, chociażby ze względu na fakt, iż obecnie na tym miejscu znajduje się parking.

⁴⁴ J. W. Rączka, op. cit., cz. 1, s. 20, przyp. 4.

⁴⁵ A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1957, t. 1, s. 155–184; *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, red. K. Lepszy, Warszawa 1953. Korzystano również z publikacji Janusza Tandeckiego i Krzysztofa Kopińskiego, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014.

⁴⁶ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–38, 1966–2020.

⁴⁷ *Słownik staropolski*, t. 1–11, 1953–2002.

⁴⁸ Z. Gloger, op. cit., passim; J. Basra, *Terminologia budownictwa wiejskiego w dialektach polskich*, cz. 1: *Dom mieszkalny*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964; cz. 2: *Pomieszczenia gospodarskie, ogrodzenia, zamknięcia*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965; J. Pelc, op. cit., passim.

W edycji rachunków budowy starano się jak najwierniej odtworzyć podstawę wydania. Pozostawiono skrótów jednostek obrachunkowych (złoty, grosz, denar)⁴⁹.

Prezentowana rekonstrukcja rzutu domu folwarcznego została oparta na informacjach zawartych w publikowanych źródłach. Wymiary poszczególnych pomieszczeń wyrażone w łokciach przeliczono na centymetry⁵⁰. Do wyznaczenia lokalizacji obiektu wykorzystano głównie widok założenia pałacowo-ogrodowego w Łobzowie z dzieła Brauna i Hogenberga, dokumenty planistyczne⁵¹ oraz pomiary terenowe fasady budynku Politechniki Krakowskiej przy ul. Podchorążych 1. Wzięto również pod uwagę materiały kartograficzne uwzględniające położenie dawnej rezydencji królewskiej w Łobzowie.

⁴⁹ Autor pragnie złożyć serdeczne podziękowania Panu dr. hab. Marianowi Wolskiemu, prof. Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie za cenne uwagi i pomoc przy edycji źródeł.

⁵⁰ Łokieć krakowski = 58,6 cm.

⁵¹ Zob. przyp. 42.

Aneks

I

[Łobzów–Kraków] 1589

Inwentarz domu gospodarskiego w Łobzowie z 1589 r.

Or.: AGAD, ASK LVI, IS, *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie, jedn. 168, k. 41–44v.*

Kop.: brak.

Druk: brak.

Wzm.: brak.

[k. 41]

Budowanie domu gospodarskiego w Łobzowie w roku 1589
na tym miejscu, gdzie pierwsze budowanie domu gospodarskiego było

Naprzód zbudowany jest dom gospodarski na tym miejscu, gdzie pierwszy stał, wszak skromniejszą proporcją. Wchodzenie do niego od słońca wschodu. Drzwi przeciwko kuchni nowo zbudowanej. Przed tymi drzwiami jest ganek na jednym słupie postawiony, trzema klembrami⁵² żelaznymi, z rogów ujęty, z forsztów⁵³ po obu stronach, heblowany, w koło wiązany, na którym siedzenie letnie, skromne. W górę z sieni do niego chodzenie. Do tego siedzenia są drzwi z tarcic jodłowych heblowane, na zawiasach 2 z wrzęciadzem i skoblem. Tamże podłoga heblowana z forsztów, wierzch z tarcic jodłowych położony. W tymże siedzeniu okien 4 w olów sadzonych: to jest okien 2 na wschód słońca, 1 na południe, 1 na północy. Każde okno na dwóch zawiasach pobielanych, na których się otwierają. Tegoż ganku

⁵² Klamrami.

⁵³ Forst – deska.

wierzch okrągło gontem pobity. Powietrznik⁵⁴ 1 z herbem królowej jej mości. [k. 41v] Pod nim gałka blachą obita. Do tego domu są drzwi z tarcic lipowych heblowanych, listwami obłożone, na zawiasach 2, z hakami fasowanymi i z nitaglami⁵⁵ antaba. Klamka i zapora żelazna. W tej sieni, której jest wzdłuż łokci 16, wszerz łokci 12, jest okien 2, w ołów sadzonych, na wschód słońca. Jedno po jednej stronie, drugie po drugiej stronie. W nich kwater po trzy w każdym, po dwie kwatery na zawiasach, na których się otwierają, z kolcami⁵⁶ i obartnikami⁵⁷ żelaznymi. W teźże sieni jest komin murem z gruntu na 4 filarach wymurowany, pod nim kuchenka. Do tego komina dym z pieca od izby białej, która jest zbudowana z drzewa jodłowego, tartego, heblowanego. Jest wzdłuż 13¼, wszerz łokci 12, położona cudnie ceglana posadzką. Do tej izby z sieni drzwi z tarcic jodłowych, heblowane z listwami obłożone, na zawiasach 2 z hakami fasowanymi z nitaglami, antab żelaznych szmelcowanych⁵⁸ czarno 2. Klamka i haczyk ze skoblami żelaznymi do zamykania izby. W teźże izbie okien 4 w ołów sadzonych, w nich po [k. 42] 4 kwatery w każdym oknie po 2 kwatery na zawiasach, na których się otwierają, z kolcami i obartnikami żelaznymi: to jest okien 2 w ścianie na wschód słońca, w drugiej ścianie na południe ku Rudawie okien 2, u tych okien okiennic 4, na zawiasach z hakami i zaporami żelaznymi, które przez ścianę do izby przechodzą, do której kliniki żelazne 4. Pod tymi oknami ławy w koło otoczone z tarcic jodłowych heblowanych listwami obłożonych na słupkach subtelnie toczonych. W tej izbie piec kaflowy zielony cudny. Z tej izby komnata, która jest od ziemi wysokość łokci 6. Wierzch i tragarze⁵⁹ cudną robotą heblowane, z dobrego ochędożnego⁶⁰ drzewa, wzdłuż łokci 13¼, wszerz łokci 6½. Niepołożona ceglą, ale ziemią dobrze ubita. Błona szklana 1 w ołów sadzona, na południe wprawiona. W niej kwater 4 na spodzie, kwater 2 na zawiaskach, na któ-

⁵⁴ Chorągiewka na dachu wskazująca kierunek wiatru.

⁵⁵ Mowa o gwoździach.

⁵⁶ Kolec – rodzaj uchwytu, zawiasu.

⁵⁷ Obartel (obartlik) – zakrętka do zamykania kwater okiennych.

⁵⁸ Niekiedy wyroby żelazne pokrywano warstwą smoły.

⁵⁹ Tragarz – zdobiona belka podtrzymująca sufit (strop).

⁶⁰ Mowa o dokładnie oczyszczonym lub ozdobionym drewnie.

rych się otwierają, z kolczkami⁶¹ i z obartlikami. Tamże okiennica na zawiasach z 3 hakami i zaporą żelazną, która przez ścianę przechodzi, do której klinik żelazny. Drzwi do niej na zawiasach z tarcic [k. 42v] jodłowych, heblowane, listwami obłożone z hakami fasowanymi i nitaglami. W nich zamek o jednym reglu z kluczem, antaba i haczyk żelazny. Z tej komnaty miejsce potrzebne⁶², do którego drzwi są z tarcic jodłowych heblowanych, na zawiasach 2 z hakami, wrzeciędz ze skoblami 2. W tyle tej komnaty jest komora, która jest wzdłuż łokci 13, wszerz 12, forstami położona podłoga wysoko od ziemi na przyciesiach⁶³ i peczkach⁶⁴. Do tej komnaty z dworu od Rudawy drzwi z tarcic jodłowych heblowanych na zawiasach 2 z hakami fasowanymi. Zamek o jednym reglu z kluczem, wrzeciędz ze skoblami. Tamże okno 1 na północy, w nim szpongi drzewiane. Ta komora dla wszelkiego zboża chowania. Ku temu i sklepy ziemne są nakryte pod jednym dachem, jako izba i komnata. Dalej jest stajenka, w której może koni 8 stawać. Wrota niemałe ze szpongami zbite, na żelaznej kunie. Pod wierzchem w nich stajnie, zaporą żelazną, pojedynczy wrzeciędz ze skoblami i nad wrotami jest podniesienie niemałe, a to, aby wszystkie sklepy były nakryte. Po drugiej [k. 43] stronie z tejże sieni, przeciwko izbie białej, piekarnia cudna jest. Do niej drzwi z tarcic jodłowych heblowane, listwami osadzone na zawiasach z hakami fasowanymi i z nitaglami. W nich klamka żelazna, wrzeciędz ze skoblami, antaba żelazna. W niej okien na wschód słońca 3, w drugiej ścianie okno 1 na zachód słońca. W nim błony smolane⁶⁵, okiennice z tarcic na zawiasach z hakami i haczyki do zamykania żelazne. Tamże piec do pieczenia chleba, murowany z cegły i dno⁶⁶. Posadzka ceglana położona, nad nią komin lepiony do świecenia. Nad drzwiami izdebnymi dymnik, aby dym na sień nie wychodził. Izby tej wzdłuż łokci 16½, wszerz łokci 16, wwyż łokci 6. Niepołożona niczym, jedno dobrze ziemią nawieziona i ubita. Tamże ława przez izbę według potrzeby i po-

⁶¹ Możliwe, że chodzi o kółeczka lub małe kolce (zob. przyp. 55).

⁶² Latryna.

⁶³ Przycieś – podwalina, fundament.

⁶⁴ Mowa o kamieniach węglowych.

⁶⁵ Osmolone.

⁶⁶ W tym wypadku mowa o (zapewne ceglanej) podstawie pieca.

lednie⁶⁷. Z tej pieka[r]ni drzwi do przysionka z tarcic jodłowych heblowane, listwami osadzone na zawiasach 2 z hakami fasowanymi z nitaglami, wrzeciędz ze skoblami. Tego przysionka wszerz łokci $3\frac{1}{4}$, wzdłuż $7\frac{1}{8}$, tego przysionka wierzch forstami heblowanymi położony. Z tego przysionka po jednej stronie na zachód słońca [k. 43v] drzwi do komory czeladnej z tarcic jodłowych heblowanych, na zawiasach z hakami, wrzeciędz i ze skoblami. Po drugiej stronie tego przysionka na wschód słońca są drzwi z tarcic jodłowych heblowane na zawiasach z hakami. W nich klamka żelazna do izdebki dla kur i mleczna⁶⁸ chowania. W niej piec kaflowy biały. Za piecem piętro uczynione, potrzebne dla mleczna. W tejże izdebce okno jedno szklane, w ołów sadzone, ku zameczkowi. Okiennica na zawiasach z hakami. Z piekarni palą do tej izdebki, ale komin jeszcze niewywieziony, tylko przez⁶⁹. Dalej z tego przysionka drzwi. W nich krata ma być do dojnika. Ten dojnik jest w wiązaniu forstowany, zawarty, w którym okien szklanych w ołów sadzonych 3: okna 2 w ścianie na północy, a 1 ku zameczkowi. Drzwi z tego dojnika na oborę na zawiasach 2 z hakami fasowanymi. U nich wrzeciędz ze skoblami. W tejże sieni między izbą białą i czarną są drzwi na oborę, z tarcic jodłowych heblowane, na zawiasach 2 z hakami fasowanymi, wrzeciędz i klamka żelazna. W tejże sieni ma być wchodzenie nowo uczynione [k. 44] do piwnic sklepistych, a pierwsze zamurować dał, iż było ku szkodzie, które sklepy zamakały tamtym chodzeniem starym. Tamże wschód na górę piekarnianą, gdzie schowanie rozmaite być może. Wszystek ten dom jakoby ad quadratam figuram uczyniony. Dwie ściany to budowanie zastąpiło, a dwie drugie ściany obory i okoły⁷⁰ bydłu zastąpić mają. Zbudowana jest okołu połowica jedna, która jest wzdłuż łokci 70, a wszerz łokci 11, łokci ciesielskich. Ten okół jest od spodu z pola gontami w dwa sary⁷¹ pobity, z obory jednym sarem gontów pobity, a potem snopkami posyty zupełnie, tylko [na] wierzch potrzeba gonty albo kalenicę położyć i przęsto 1 wprawić. Ścianka między słupy gotowa. Od tego

⁶⁷ Najprawdopodobniej mowa o półkach służących do suszenia.

⁶⁸ Mleczno – mleko w różnej postaci, a także przetwory mleczne, w tym nabiał.

⁶⁹ Niewykluczone, że wiersz się urywa.

⁷⁰ Ogrodzone miejsce przeznaczone dla bydła pod gołym niebem lub pod dachem.

⁷¹ Sar – szereg gontów na dachu; B. Dembowski, *Słownik gwary podhalskiej*, „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności” 1894, t. 5, s. 412.

okołu jest ściana postawiona na północy, po jednej stronie zupełnie, aż do węgła domu gospodarskiego, przy której ścianie chlewy podług potrzeby mogą być zbudowane. Od tegoż okołu po drugiej stronie na południe jest ściana postawiona zupełnie, aż do węgła stajennego, w której ścianie wrota są postawione. Słupy nowe dębowe na kunie żelaznej wielkiej zawieszono, u nich wrzeciędz ze skoblami, na którym trzeba pobić. Wszystek ten dom, są ściany dwie gliną polepione [k. 44v] ochędożnie i wapnem potynkowane. Dach ochędożnie z cudną proporcją wywiedziony, powietrzniki 2 blachą obite, z herby królowej jej mości. Komin murowany 1 wywiedziony nad dach. Parkanów jedna część około ogrodu nowo porobionych forstami rzezanymi. Wrota do ogrodu wstawiono, ale jeszcze niepobite i płatwami⁷² niepołożone. Nowego parkanu jest przeszło 20. Słupy wszystkie dębowe i podwaliny dobre.

II

[Łobzów–Kraków] 1589

Rachunki budowy domu gospodarskiego w Łobzowie z 1589 r.

Or.: AGAD, ASK LVI, IS, *Inwentarz dóbr Łobzowa. Województwo krakowskie, jedn. 168, k. 45–51v.*

Kop.: brak.

Druk: brak.

Wzm.: brak.

[k. 45]

Na budowanie domu gospodarskiego w Łobzowie
Drzewo z ogrodu króla jego mości i z inąd zwiezione

Od pana wielkiego rządce⁷³ z ogrodu króla jego mości

⁷² Płatwa – belka.

⁷³ Michał Małczkowski – wielkorządca krakowski w latach 1577–1592; F. Leśniak, *Wielkorządcy krakowscy XVI–XVIII wieku. Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego*, Kraków 1996, s. 75–80.

drzewa izdebnego⁷⁴ n° 20

drzewa półizdebnego⁷⁵ n° 80

krokiew od tegoż n° 9.

Od Węgrzeckiego⁷⁶ z ogrodu królowej jej mości⁷⁷

drzewa rzezanego 24 to jest zrzazów 48, tamże forstów n° 12.

Od jego mości pana starosty krakowskiego⁷⁸

drzewka równego dziesięcinnego⁷⁹ pożyczonego n° 100, to ma być wrócone.

⁷⁴ Drewno izdebne – drewno okrągłe (grube) sprowadzane zazwyczaj z Żywiecczyzny. Jego długość w połowie XVII w. wynosiła 17,5 m, średnica w czubie 39 cm; J. Broda, *Staropolskie kategorie drewna w rejonie południowo-zachodniej Małopolski*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1957, t. 7, nr 2, s. 285, 299.

⁷⁵ Drewno półizdebnie – występowało jedynie w dorzeczu Soły (Żywiecczyzna, ks. oświęcimsko-zatorskie). Pod względem wartości budulec ten był o połowę tańszy od drewna izdebnego; J. Broda, op. cit., s. 286–287, 299.

⁷⁶ Możliwe, że mowa o Janie Węgrzyckim lub jego przodku. Węgrzeckie była to jurdyka założona na gruntach królewskich podlegająca wielkorządowi krakowskiemu. Znajdowała się na Przedmieściu Zwierzynieckim i obejmowała tereny pomiędzy Wisłą a ujściem rzeki Rudawy (okolica obecnej ul. Włóczków). W 1621 r. odnotowano właściciela odrębnej enklawy osadniczej – Jana Węgrzyckiego; F. Leśniak, op. cit., s. 90; *Węgrzeckie*, w: *Encyklopedia Krakowa*, red. A. H. Stachowski, Kraków 2000, s. 1040.

⁷⁷ W 1528 r. przy ujściu rzeki Rudawy do Wisły królowa Bona założyła ogród, który rozpościerał się wzdłuż wiślanego brzegu, natomiast w najbliższym sąsiedztwie Wawelu Bona posiadała dom z ogrodem (między dzisiejszym pl. Na Groblach a ul. Zwierzyniecką w Krakowie) wzmiankowany w źródłach z lat 20. i 30. XVI w.; *Rachunki budowy zamku krakowskiego 1532*, „Źródła do Dziejów Wawelu”, t. 17, oprac. M. Ferenc, red. R. Skowron, Kraków 2003, przyp. 16, 19, 28.

⁷⁸ Mikołaj Zebrzydowski (1553–1620) – starosta generalny krakowski od 1585 r., późniejszy wojewoda lubelski, marszałek wielki koronny i wojewoda krakowski; *Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradkowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, s. 99.

⁷⁹ Spław i handel drzewem były opodatkowane, nad czym czuwali urzędnicy królewscy zwani dziesiętnikami. Współpracowali z nimi włóczkowie, mający monopol na spław drewna z przystani znajdującej się pomiędzy klasztorem tynieckim i zwierzynieckim aż do ogrodów królewskich pod Wawelem. Dwie trzecie z pobranej dziesięciny zasiała kasę wielkorządową, reszta przysługiwała zaś staroście krakowskiemu. Drewno dziesięcinne (wykorzystywane głównie na potrzeby wielkorządowe) składowano w ogrodzie drzewnym pod Wawelem; W. Kierst, *Wielkorządy krakowskie z XIV–XVI stulecia*, „Przegląd Historyczny” 1910, t. 10, nr 2, s. 296; zob. J. Broda, op. cit., s. 281–283; J. Wyro-

Od szop kazimierskich żupnego drzewa⁸⁰
odwieziono do tego budowania drzewa półizdebnego n° 24, to ma być wrócone.

[45v] Su[m]ma drzewa wszystkiego wyszło n° 224.

Zrzazów n° 48

krokwi n° 9

forstów n° 12.

Drzewo za pieniądze do tego budowania kupowane i odwiezienie jego

koźmi króla jego mości w roku 1588 odwieziono drzewa od jego mości pana starosty krakowskiego pożyczonego bez zapłaty n° 100

koźmi jego mości pana podskarbiego nadwornego⁸¹ od szop kazimierskich odwieziono n° 10, a od drzewa 14 zapłacono per gr 10 – zł 4 gr 20⁸²

koźmi tegoż jego mości pana podskarbiego nadwornego i poddanymi odwieziono z ogrodu króla jego mości drzewa n° 80

od drzewa izdebnego wykarczowania i odwiezienia od Wisły do Łobzowa n° 20 per gr 10 – zł 6 gr 20

od drzewa z ogrodu królowej jej mości zrzazów 48 per gr 4 – zł 6 gr 12

[46] przyciesi dębowych n° 21 u Zabrzskiego⁸³ kupione i z furą po zł 1 gr 12 – zł 29 gr 12

zumski, *O kongregacji włóczków krakowskich*, „Małopolskie Studia Historyczne” 1958, t. 1, s. 29–43. Na temat jednostek obrachunkowych zob. idem, *Jednostki obrachunkowe drzewa splatebnego w dawnej Polsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1957, t. 7, nr 2, s. 269–279.

⁸⁰ W podkrakowskim Kazimierzu znajdował się magazyn drzewny, w którym gromadzono materiał przeznaczony na potrzeby żup w Wieliczce i Bochni; J. Broda, op. cit., s. 282–283.

⁸¹ Mowa o Jacku Młodziejowskim, do którego w sprawie budowy domu folwarcznego w Łobzowie pisała Anna Jagiellonka (zob. przyp. 6).

⁸² Złoty liczył w XVI w. 30 groszy, 1 grosz = 6 ternarów = 18 denarów; J. Pelc, op. cit., s. 27.

⁸³ Postać niezidentyfikowana. Możliwe, że mowa o rybaku Grzegorz Zabrzskim zmarłym w 1614 r., który pozostawił po sobie żonę Zofię; Archiwum Narodowe w Kra-

dębina na peczki pod dom n° 2 – zł 1 gr 19
dębina na wrota do ogrodu z furą – zł 1 gr 22
słupów w płot 4 – zł 1 gr 29.

Czyni wszystkiego zł 52 gr 14.

Forstów kupowanie i z furą

die 24 septembris u Wisły kop $2\frac{1}{3}$ per zł 8 gr 9, fury od tego zł 2 gr 15 – zł 23 gr $7\frac{1}{2}$
die 15 novembris u Wisły kopa 1 na dokładanie dojnika i izdebki małej z furą – zł 9 gr $8\frac{1}{2}$
die 20 novembris kop 3 per zł 3 gr $8\frac{1}{2}$, fury od nich 3 – zł 27 gr $25\frac{1}{2}$.

Czyni wszystkiego zł 60 gr 11 den 9.

Krokwi kupowanie z furą

die 27 augusti u Wisły krokwi n° 20 per gr $2\frac{1}{2}$ fury gr 16 – zł 2 gr 6
die 30 augusti krokwi n° 30 per gr $2\frac{1}{2}$ fury gr 28 – zł 3 gr 13
die 24 septembris u Wisły krokwi n° 60 z furą – zł 6 gr 20.

[46v] Czyni wszystkiego zł 12 gr 9.

Łat kupowanie z furą

die 20 augusti łat n° 100 – zł 3
die 27 augusti łat 60 per gr 12 fury od nich gr 15 – zł 1 gr 21
die 15 septembris łat kop $1\frac{1}{2}$ – zł 1 gr 15
die 28 septembris łat wodnych kopa 1 i z furą – zł 1 gr 16

kowie, *Zbiór dokumentów papierowych*, jedn. 294, k. 1. W tym samym roku wzmiankowana jest Katarzyna Zabrzeška, żona rybaka; M. Rożek, *Mecenat artystyczny mieszczaństwa krakowskiego w XVII wieku*, Kraków 1977, s. 88, 117.

łat cynkowych 180 – zł 2 gr 26

łat cynkowych na okół 140 – zł 2 gr 18.

Czyni wszystkiego zł 13 gr 6.

Gwoździe gontowe

die 20 augusti gwoździ fasek⁸⁴ 2 per 3½ uczyni – zł 7

die eadem kop 55 per gr 1 – zł 1 gr 25

die 8 septembris fasek 5 per zł 3½ – zł 17 gr 15

die 8 octobris faska 1 – zł 3 gr 15.

Czyni wszystkiego zł 29 gr 25.

Gwoździe łatne bratnale⁸⁵

die 20 augusti [gwoździ] bratnalich kop 27 per gr 3 – zł 2 gr 21

[47] die 10 septembris kop 20 per gr 3 – zł 2

die 24 septembris kop 26 per gr 3 – zł 2 gr 18

die 15 novembris kop 10 per gr 3 – zł 1 gr.

Czyni wszystkiego zł 8 gr 9.

Gonty

die 8 octobris gontów kop 103 per gr 2 den 12 uczyni za nie – zł 9 gr 10 den 12

w Wieliczce kop 639 per gr 2½ – zł 53 gr 8 den 13½.

Fac[it] zł 62 gr 19 den 7½.

⁸⁴ Faska – ogólnie drewniane naczynie, natomiast w wypadku gwoździ gontowych jedna faska wynosiła 100 kop; J. Pelc, op. cit., s. 39.

⁸⁵ Bratnal – duży gwóźdź.

Traczom od rzezania drzewa

od zrzazów 100 drzewa od jego mości pana starosty krakowskiego pożyczonego per gr 4 – zł 13 gr 10

od drzewa izdebnego od pana wielkiego rządcę zrzazów 73 po gr 8 umownego gr 10 – zł 19 gr 24.

Czyni wszystkiego zł 33 gr 4.

Cieślom i towarzyszom ciesielskim

Marcinowi cieśli mistrzowi od wszelkiej roboty stargowanemu, który robił od świątek⁸⁶ aż do Godów⁸⁷ przez niedziel 32 oprócz stawy gotowych pieniędzy – zł 30.

Towarzyszom najmowanym na dzienną robotę przy stawie

[47v] septimana 1 od dnia 24 maja, od dania 27 tegoż za dni 4 osobom 5 po gr 1½ – zł 1

septimana 2 do dnia 3 iunii 1589 za dni 5, osobom 6, po gr 1½ – zł 1 gr 15

septimana 3 do dnia 10 iunii za dni 5, osób 6, po gr 1½ – zł 1 gr 15

septimana 4 do dnia 17 iunii za dni 4, osób 7, po gr 1½, wszystkim – zł 1 gr 12

septimana 5 do dnia 24 iunii za dni 4, osobom, 6 po gr 1½, wszystkim – zł 1 gr 6.

Tymże prócz stawy

septimana 6 do dnia 1 iulii za dni 5, osobom 8, każdemu po gr 5, wszystkim – zł 6 gr 20

septimana 7 do dnia 8 iulii za dni 6, osobom 6, po gr 5, wszystkim – zł 6

septimana 8 do dnia 15 iulii za dni 4, osobom, 6 po gr 5 – zł 4

⁸⁶ Mowa o święcie Zesłania Ducha Świętego.

⁸⁷ Okres od pierwszego dnia świąt Bożego Narodzenia do święta Objawienia Pańskiego.

eadem septimana osobom 2, za dni 3, po gr 5, wszystkim – zł 1
[48] septimana 9 do dnia 22 iluii za dni 5, osobom 6, po gr 5, wszystkim – zł 5
septimana 10 do dnia 29 iluii za dni 4, osobom 6, po gr 5, wszystkim – zł 4
septimana 11 do dnia 5 augusta [s] za dni 4, osób 2, po gr 5, wszystkim – zł 1 gr 10
eadem septimana osobom 3, za dni 5, każdemu po gr 2 – zł 1
septimana 12 do dnia 12 augusti za dni 4, osób 4, po gr 2 – zł 1 gr 2
septimana 13 do dnia 19 augusta [s] za dni 5, osobom 5 – zł 4 gr 15
septimana 14 do dnia 26 augusta [s] za dni 5, osób 3, a osobom 2, za dni 3 po gr 5 – zł 3 gr 15
septimana 15 do dnia 2 septembris za dni 6, osób 2, a osób 3, za dni 5, po gr 5 – zł 4 gr 5
septimana 16 do dnia 9 septembris za dni 5, osób 2, a osób 3, za dni 4 po gr 5 – zł 3
septimana 17 do dnia 16 septembris za dni 5, osób 3, a osób 2, za dni 4, po gr 5 – zł 3
septimana 18 do dnia 23 septembris za dni 6, osób 3, po gr 5, wszystkim – zł 3
[48v] septimana 19 do dnia 30 septembris za dni 4, osób 3, po gr 5, wszystkim – zł 2
septimana 20 do dnia 7 octobris za dni 6, osób 2, po gr 5, wszystkim – zł 2
septimana 21 do dnia 14 octobris za dni 6, osób 2, po gr 4 – zł 1 gr 18
septimana 22 do dnia 21 octobris za dni 6, osób 2, po gr 4 – zł 1 gr 18
septimana 23 do dnia 28 octobris za dni 4, osób 2, per gr 4 – zł 1 gr 2
septimana 24 do dnia 21 octobris za dni 5 osób 3 per gr 3½ – zł 1 gr 22½
septimana 25 do dnia 11 novembris za dni 5, osób 3, per gr 3½ – zł 1 gr 5, item osobie 1 za dni 4, po gr 3½ – gr 14
septimana 26 do dnia 18 novembris za dni 5, osobom 2, a osoba 1, za dni 6, po gr 3½ – zł 1 gr 26
septimana 27 do dnia 25 novembris za dni 4½, osobom 3, item osobie 1, za dni 5, po gr 3½, wszystkim – zł 2 gr 5½
septimana 28 do dnia 2 decembris za dni 5, osób 3, po gr 3½ – zł 1 gr 23½
[49] septimana 29 do dnia 9 decembris za dni 2, osób 3 po gr 3½ – zł 1 gr 1½⁸⁸.

Czyni wszystkiego zł 106 gr 16.

⁸⁸ Dopisek na górnym marginesie {1589}.

Kupowanie rzeczy żelaznych do budowania

powietrzniki na ganek – gr 26
blachy do nich 12 po gr 2 – gr 24
ćwiczki⁸⁹ kop 7 per gr 1½ – 10½.

Zawiasy do drzwi, okiennic i piwnic

par n° 8 po gr 20 – zł 5 gr 10
par n° 5 po gr 14 – zł 2 gr 10
par n° 5 po gr 10 – zł 1 gr 20
par n° 7 po gr 12 – zł 2 gr 24.

Czyni par 25 – zł 12 gr 4.

Klamki, skoble, wrzeczadze i kuna do wrót – zł 1 gr 7

antaby n° 6 po gr 3 – gr 18
zapony do okiennic 5 – zł 1 gr 5
zamki do komnaty i spiżarni – zł 1 gr 10
[49v] prętów do pieców 14 – zł 1 gr 6
ankry do komina – zł 2 gr 12
klember do ganku 4 – gr 16.

Czyni wszystkiego zł 22 gr 18 den 9.

Mularzowi

od fundamentu pieca – zł 1
kominy dwa w białej izbie i piekarni, tamże piec sklepisty – zł 17 gr 10
za murowanie szyi piwnicznej i okna tamże – zł 2
położenie izby cegłą – zł 2
otynkowanie domu – zł 3 gr 28

⁸⁹ Niewielkie gwoździe.

chłopu od toczenia cegły, mularzowi za dni 12, po gr 4 – zł 1 gr 18.

Czyni wszystkiego zł 27 gr 24.

Błoniarzowi

od naprawy błon dawno skażonych w gmachach – zł 1 gr 26

błony do białej izby 4 a do komnaty 1, za które – zł 12 gr 16

[50] błony do sieni 2, przed piekarnią jedna, za nie zł 6.

Czyni wszystkiego zł 20 gr 12.

Lepiarzowi

od polepienia domu wszystkiego – zł 17

temuż według umowy piwa zł 1 gr 18½.

Czyni wszystkiego zł 18 gr 18½.

Piece

w izbie gospodarskiej piec zielony – zł 9 gr 10

w izbie małej piec kaflowy biały – zł 3 gr 29

Drzwi

drzwi stolarskich n° 5 per gr 26 – zł 4 gr 10⁹⁰.

Nawożenie Izdeb

chłopom 6, za dni 16, per gr 3½ – zł 3 gr 6

od utykania mchem i za mech – gr 29.

Czyni wszystkiego zł 4 gr 5.

⁹⁰ W rękopisie brak podsumowania wydatków za piece i drzwi.

Żywność Marcinowi cieśli mistrzowi

za niedziel 32 jako na robocie było wymówione i do gotowych pieniędzy wydano [51v] żyta na wszystkich czas korców 36 per gr 12 – facit zł 14
jagiel⁹¹ korców 2 per zł 1 – zł 2
krup tatarczanych korców 3 per gr 24 – zł 2 gr 12
grochu korców 3 per gr 22 – zł 2 gr 7½
krup jęczmiennych korców 3 per gr 24 – zł 2 gr 12
pszenicy na ciasto korców 6 per gr 21 – zł 4 gr 6
serów kop 3 per gr 1 – zł 6
masła fasek⁹² 3 per zł 2 – zł 6
słoniny palcy 3 per zł 1 gr 10 – zł 4
sadła n° 3 per gr 24 – zł 2 gr 12
piwa ahteli⁹³ 11 per gr 18 – zł 17 gr 18
kapusty półkufek⁹⁴ pro – zł 1 gr 18
marchwi, pasternaku, rzepy zagonów 6
siemienia na olej per gr 24 korców 3 – zł 2 gr 16
na przysianie konopi zagonów 3
starej rzepy korców 1
świeżej rzepy korców 3
soli co potrzeba
zamiast mięsa świeżego albo kłodnego przez wszystkich [51] czas baranów 10 per gr 15 – zł 5.
Wszystkiego uczyni zł 78 gr 14.

Inszym cieślom, którzy we dworze jadali

od dnia 24 maja 1589 jako robotę zaczęli do dnia 24 iunii przez niedziel 5, item od dnia 31 iulii do dnia 12 augusta [s] przez niedziel 2, na każdy tydzień bywało towarzyszków 7/6/5/4/3

⁹¹ Kasza jagłana.

⁹² W przypadku masła jedna faska liczyła 30 kwart; J. Pelc, op. cit., s. 39.

⁹³ Ahtel krakowski – jednostka objętości odpowiadająca ok. 155–163 l.

⁹⁴ Kufa równała się dwóm beczkom miary; J. Pelc, op. cit., s. 37.

na cieśli krzeczowskich⁹⁵, którzy przez niedziel 4 robili, także żywność dawana była:
na mięso i ryby na tydzień per zł 1 gr 10 – zł 9 gr 10
tymże piwa ahteli 15 per zł 1 gr 26 – zł 28
masła fasek 3 per zł 2 gr 15 – zł 7 gr 15
sera kopa 1 – zł 2
słonin palcy 5 per zł 1 gr 10 – zł 6 gr 20
sadeł 3 per gr 24, item sadeł 2 per gr 25½ – zł 4 gr 3
żyta na chleb korców 20 per gr 12 – zł 8
[5Iv] krup jęczmiennych korców 4 per gr 24 – zł 3 gr 6
grochu korców 3 per gr 22½ – zł 2 gr 7½
pszenicy na ciasto korców 2 per gr 21 – zł 1 gr 12.

Wszystko uczyni zł 72 gr 13 den 9.

Summa wydatku na budowanie domu gospodarskiego w Łobzowie: obo-
ry, okołów, parkanów czyni ze wszystkim złotych 640 gr 28 den 7½⁹⁶.

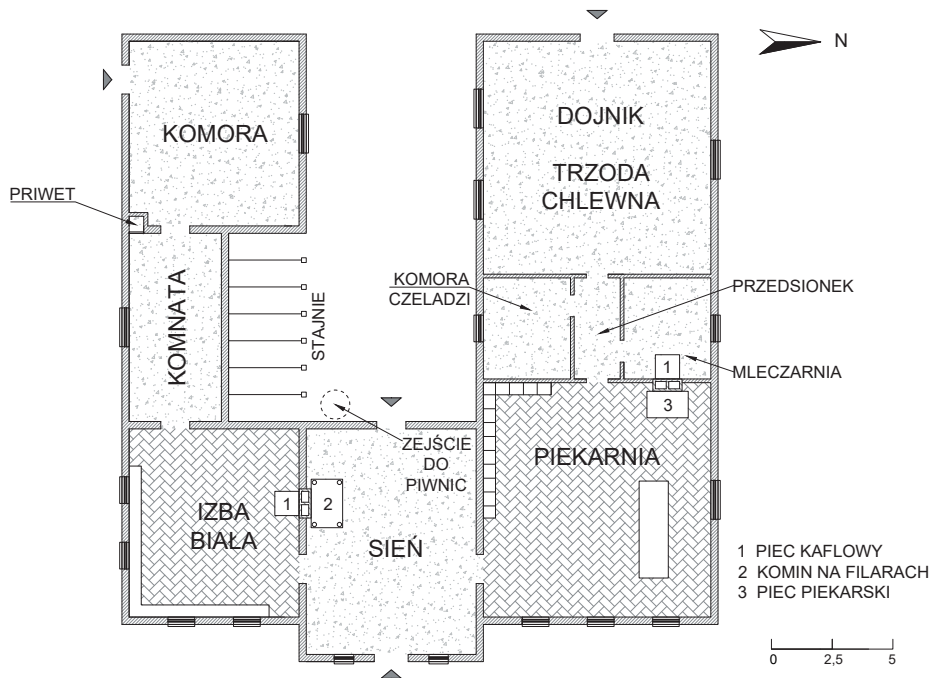
⁹⁵ Najprawdopodobniej mowa o wsi Krzeczów położonej koło Bochni; zob. W. Bukowski, *Krzeczów*, w: *Słownik historyczno-geograficzny...*, s. 185–187.

⁹⁶ Dopisek pod tekstem {Ta su[m]ma kwitem królowej jej mości przyjeta, die 18 augusti 1590 Varsoviae}.

Il. 1. Rezydencja królewska w Łobzowie od południowego wschodu (fragment panoramy Krakowa z *Civitates orbis terrarum*). Po lewej stronie widoczny trójskrzydłowy dom folwarczny wzniesiony w latach 1588–1589

Źródło: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/lab/Cracovia-lobzovia.jpg>, dostęp: 6.09.2021.

II. 2. Rekonstrukcja rzutu domu folwarcznego w Łobzowie
 (oprac. aut., rys. Emilia Michałowska)

Il. 3. Domniemana lokalizacja domu folwarcznego w Łodzi.

W części centralnej widoczny obecny gmach Politechniki Krakowskiej przy ul. Podchorążych 1. Po lewej stronie zabudowania stadionu Wojskowego Klubu Sportowego „Wawel” oraz działki nr 475/124 i 475/125, na których prowadzono badania archeologiczne w 2003 r.

Źródło: <https://polska.geoportal2.pl>, dostęp: 28.08.2021.